

دخالت دولت در اقتصاد

دو رساله از احمد متین دفتری

به کوشش

حسن رجیبی فرد

www.ketab.ir

سرشناسه	: متین دفتري، احمد، ۱۳۷۷ - ۱۳۵۰
عنوان و نام پديدآور	: دخالت دولت در اقتصاد: دو رساله از احمد متين دفتري / به كوشش حسن رجبى فرد.
مشخصات نشر	: تهران: شيرازه كتاب ما، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهري	: ۲۴۰ ص؛ ۵/۱۴ x ۵/۲۱ س.م.
فروست	: مجموعه جامعه و سياست؛ ۲۹.
شابك	: ۹۷۸-۶۲۲-۵۳۴۶-۳۸-۳
وضعيت فهرست نويسي	: فبيا
يادداشت	: كتابنامه به صورت زيرنويس.
يادداشت	: نمايه.
موضوع	: ايران -- اوضاع اقتصادى -- قرن ۱۴ Iran -- Economic Conditions -- 20th Century
موضوع	: متين دفتري، احمد، ۱۳۷۷-۱۳۵۰. -- خاطرات
موضوع	: Matine-Daftary, Ahmad -- Diaries
موضوع	: ايران -- سياست اقتصادى -- قرن ۱۴ Iran -- Economic Policy - 20th Century
شناسه افزوده	: رجبى فرد، حسن، ۱۳۷۲ - گردآورنده
رده بندي كنگره	: HC1۷۵
رده بندي ديويي	: ۹۵۵/۳۳۰
شماره كتابشناسى ملي	: ۹۵۱۳۱۱۰

دخالت دولت در اقتصاد

دو رساله از احمد متين دفتري

به كوشش: حسن رجبى فرد

انتشارات: شيرازه كتاب ما

تيراژ: ۷۷۰ نسخه

چاپ: پرديس دانش

چاپ اول: فروردين ۱۴۰۳

تهران، صندوق پستى: ۱۱۱-۱۳۱۴۵

تلفن: ۸۸۹۵۲۲۹۷ فاكس: ۸۸۹۵۱۶۹۱

همراه: ۰۹۳۶-۹۵۰۰۱۸۲

سایت: www.shirazehketab.com

فهرست مطالب

یادداشت دبیر مجموعه	۹
مقدمه	۱۳
زندگی نامه	۱۴
ریشه های تاریخی دخالت دولت در اقتصاد	۱۵
متین دفتری و دخالت دولت در اقتصاد	۱۹
تعادل در واردات و صادرات	۲۱
حمایت از صنایع داخلی یا آزادی تجارت خارجی در ایران	۲۳
نقش دولت در اصلاح اقتصاد	۲۵
استفاده از سرمایه گذاران و مستشاران خارجی	۲۶
صنعتی سازی به جای کشاورزی	۲۷
متین دفتری و راه آهن	۲۸
دموکراسی و دولت مداخله گر	۲۹
نظر متین دفتری درباره رضاشاه	۳۰
راه نجات از دیدگاه متین دفتری	۳۱

کتاب کلید استقلال اقتصادی

۳۹	دیباچه.....
۳۹	موجبات تصنیف کتاب.....
۴۵	فصل اول: کلیات.....
۴۵	اوضاع تجارتي ایران و طریق اصلاح آن.....
۵۰	صادرات.....
۷۵	فصل دوم: سیاست دولت در تجارت خارجی.....
۹۳	فصل سوم: طلیمه صناعت در ایران.....
۱۱۳	فصل چهارم: جباله البوز و دارالمرز.....
۱۲۲	نتیجه.....
۱۲۳	فصل پنجم: خزائن معدنی ایران.....
۱۴۳	فصل ششم: آب‌ها و جنگل‌ها.....
۱۴۹	فصل هفتم: فلاح و تربیت اغنام.....
۱۶۱	فصل هشتم: راه‌ها و بنادر.....
۱۶۳	۱. راه‌آهن.....
۱۷۴	۲. شوسه (رصف) یا طرق عرابه‌رو.....
۱۸۳	خاتمه: شرایط معنوی موفقیت: اخلاق و قوانین.....

دخالت مستقیم دولت در اقتصاد کشور

۱۹۱	دیباچه.....
۱۹۳	دخالت مستقیم دولت در اقتصاد کشور.....
۱۹۳	علت پیدایش شرکت‌های دولتی.....
۱۹۵	انتحار وزیر دارائی.....

۱۹۵	معارضه مالیّه و اقتصاد
۱۹۷	یک بام و چند هوا
۱۹۸	مطالعات من در آغاز تشکیل کابینه
۲۰۲	نقائص سیستم اقتصادی دولت - مسئله برنامه و مرکزیت
۲۰۳	گزارش اقتصادی من به مقام سلطنت
۲۰۴	دلایل من بر لزوم عدم مداخله دولت این است:
۲۰۷	برنامه اقتصادی
۲۰۸	مرکزیت در کارهای اقتصادی
۲۱۱	عقیم ماندن نقشه ما راجع به واگذاری شرکت‌ها به مردم
۲۱۴	دسایسی که بر علیه من شروع شد و عواقب آن
۲۲۰	الف - نقشه تبدیل معاملات آلمان به تجارت با آمریکا
۲۲۳	ب - عقد قرارداد بازرگانی ایران و شوروی در فروردین ۱۳۱۹
۲۲۸	نتیجه
۲۲۹	اما مجلس
۲۳۰	اما احزاب سیاسی
۲۳۱	اما مطبوعات
۲۳۳	راه نجات ما
۲۳۷	فهرست اعلام

یادداشت دبیر مجموعه

هر چند بحث درباره میزان، حوزه و گستره مداخله دولت در اقتصاد در دهه ۱۹۷۰ میلادی به یک مجادله آیینی در میان اقتصاددانان تبدیل شد و صف آرایی نهادهای اقتصادی بین المللی مانند بانک جهانی و صندوق بین المللی پول به نفع اقتصاد بازاری به افزایش تنش میان طرفداران و مخالفان مداخله دولت در اقتصاد انجامید، اما تجربه تقریباً سیصدساله این دست مباحث حکایت از آن دارد که همه کشورهای جهان همواره بیشتر بر اساس نیاز وقت کشورشان و تشخیص نخبگان خود به راه حل هایی روی آوردند که آمیزه ای از مداخله گری دولت در اقتصاد و رهاسازی امور اقتصادی به دست بازار بوده است. علاوه بر این، به نظر می رسد که اتخاذ این راه حل های متفاوت فقط با در نظر گرفتن عوامل و متغیرهای اقتصادی نبوده اند، انگیزه های سیاسی نیز در تقریر آنها نقش داشته اند. انگیزه هایی سیاسی که صرفاً بر پایه منفعت رسانی به یک قشر، گروه یا طبقه خاص تعریف نمی شدند بلکه همبستگی ملی و گاه صلح جهانی را نیز در چشم انداز قرار می دادند. دو رساله ای که در این کتاب از احمد متین دفتری منتشر می شوند نیز از قاعده فوق مستثنی نیستند. استدلال های متین دفتری در رساله اول که در اوایل دهه ۱۳۰۰ شمسی منتشر شد برای انتخاب یک مسیر مناسب با وضع وقت ایران به روشنی مؤید استقلال رأی وی از کلان روایت های اقتصادی هستند: او پس از اشاره به استدلال کسانی که

برداشتن موانع تعرفه‌های تجاری را موجب افزایش مراودات و در نتیجه ازدیاد ثروت ملل می‌دانند، پیروی از آن را چندان مصلحت‌زمانه برای موقعیت ایران نمی‌دانند و همین نگهداری جانب احتیاط را در پیروی صرف از اصل مزیت نسبی ریکاردو به کار می‌بندد و بر این نظر است که کاربست آن را باید به فرصت دیگری موکول کرد که صنعت در ایران تکانی خورده باشد. در رساله دوم که در اوایل دهه ۱۳۲۰ منتشر شد نیز موضع‌گیری وی به نفع واگذاری صنایع دولتی به بخش خصوصی، نه برخاسته از نگاهی ایدئولوژیک بلکه حاصل یک تجربه بیست‌ساله است که در آن تلاش می‌کند با ذکر مثال‌های مشخص کاستی‌های مداخله دولت در امور صنعتی را گوشزد کند. با توجه به همین رویکرد عمل‌گرایانه است که او همزمان از ایجاد نهادی پشتیبانی می‌کند که مداخله دوایر مختلف دولت در اقتصاد را هماهنگ نماید.

هرچند مطالب رساله اول از اشراف متین‌دفتری به مباحث بین‌المللی در زمینه اقتصاد حکایت می‌کنند و ریزینی‌های او در برخی حوزه‌ها مبین تفاوت‌هایی با اسلاف اصلاح‌طلب وی است که در همین زمینه‌ها قلم زده بودند اما در مجموع این رساله را می‌توان از نظر هدف و شیوه نگارش در همسویی، ادامه و تکمیل آن دست از نوشته‌هایی دانست که از آغاز قرن سیزدهم سده توسط نخبگان قاجار با هدف ترفیع موقعیت اقتصادی کشور و بهبود وضعیت معیشتی مردم تحریر می‌شدند. بحث بر سر استخراج معادن و تلاش برای تأسیس صنایع است با این هدف که ایران قدر و ارج ثروت زیرزمینی خود را بداند و علاوه بر این، همواره صادرکننده مواد خام نباشد. در حوزه کشاورزی نیز ایجاد قطب کشاورزی و مزارع نمونه در ادامه و تکمیل پیشنهادات پیشینیانش هستند؛ هر چند مانند سایر موارد با ورود به جزئیات عملی بیشتر و گاه با واقع‌بینی‌های قابل ارج. با اینهمه مهم‌ترین نوآوری این رساله در چشم‌انداز حقوقی‌ای است که او به روی این بحث باز می‌کند. مباحثی که مقارن همین ادوار در میان متفکران اقتصادی مدرن در آمریکا به‌شکلی گسترده مورد توجه بودند و به تبیین دیدگاه‌هایی انجامیدند که امروزه به نهادگرایی در اقتصاد شهرت دارد. دیدگاهی که در آن سیاست و اقتصاد، فرهنگ و حقوق میدان کنشی را تشکیل می‌دهند که عناصرش با تأثیر متقابل بر یکدیگر

نه فقط دامنه عمل اقتصاددان واقع‌نگر را تبیین بلکه اولویت‌ها را نیز در حوزه مداخله دولت و بازار به وی گوشزد می‌کنند.

در کنار این مباحث اقتصادی که باعث می‌شوند بتوان دو رساله منتشر شده در این کتاب را همچون فصلی از تاریخ عقاید اقتصادی در ایران مطالعه کرد، خاطراتی از تلاش و تکاپوی متین‌دفتري در دوران کوتاه نخست‌وزیری اش در فاصله آبان ۱۳۱۸ و تیر ۱۳۱۹ - که بخشی از رساله دوم را تشکیل می‌دهند - بصیرت‌هایی را نیز در باب تاریخ سیاسی کشور در این سال‌ها در اختیار می‌گذارند. سال‌هایی که طی آنها ایران هم مجبور به تحمل سختی‌هایی بود نتیجه تبعات آغاز جنگ جهانی دوم و هم ناچار به دست‌وپنجه نرم کردن با دشواری‌های حاصل از فرسودگی آشکاری که در نظام سیاسی کشور قابل رؤیت بود.

مراد ثقفی